

3. Івченко Л. В. Нотна колекція О. К. Розумовського як об'єкт музичного джерелознавства: дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 "Музичне мистецтво" / Л. В. Івченко. – К., 2000. – 202 с.
4. Історія української культури : у 5 т. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII–XVIII століть / редкол. тому: Смолій В. А. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1246 с.
5. Історія української культури : у 5 т. – Т. 4, Кн. 1 : Українська культура першої половини XIX ст. / редкол. тому, кн. 1 : Скрипник Г. А. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1007 с.
6. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія : у 2 ч. / О. І. Путро. – К. : ДАКККиМ, 2008. – Ч. I. – С. 198.
7. Шевченко Т. Г. Твори в п'яти томах / Т. Г. Шевченко. – К. : Вид-во худож. л-ри "Дніпро", 1985. – Т. 5. – 525 с.
8. Шевченко Т. Г. Повести / Т. Г. Шевченко. – К. : Веселка, 1984. – 226 с.
9. Історія української музики : в 6 т. – Т. 1 : Від найдавніших часів до середини XIX ст. / редкол. тому: М. М. Гордійчук (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1989. – 448 с.

В статье рассматриваются музыкальный быт помещичьих усадеб в Украине, особенности усадебной культуры и их влияние на формирование национальной культуры.

Ключевые слова: музыкальный быт помещичьих усадеб, усадебная культура.

The article considers the musical everyday life of reach landowners farms in Ukraine, the peculiarities of the farm culture and influence on formation of the national culture.

Key words: musical everyday life of farms, farm culture.

УДК 374.94 : 78.03

ББК 85.31р

Росіна Римар

СПІВАЦЬКА ОСВІТА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ В XIX ст.

У статті висвітлюються основні тенденції становлення й розвитку музичної співацької освіти та специфіка її функціонування в навчальних закладах Подільської губернії впродовж XIX ст. Визначаються структура освіти, особливості навчальних програм, репертуар співаків і хористів.

Ключові слова: освітня система, співацька освіта, духовні навчальні заклади, Західне Поділля, регент, співацький репертуар.

Духовні навчальні заклади православного відомства Поділля, як показує вивчення архівних та інших джерел кінця XIX – початку XX ст., мають багату й укр. цікаву історію, на жаль, ще далеко не досліджену. Діяльність духовних навчальних закладів православного відомства в Подільській губернії знайшла певне висвітлення в українській історіографії, хоч якраз в історії музичної освіти їй приділялася менша увага. Вона зацікавлювала передусім церковних діячів, учених, а також дослідників-краєзнавців протягом другої половини XIX – XX ст.

Мета статті полягає у відтворенні структури співацької освіти в навчальних закладах Південно-Західного Поділля в XIX столітті та їх практичної хорової діяльності на основі архівних джерел і періодичних видань. Основне завдання, яке впливає з мети, полягає у визначенні значення духовного хорового співу в краї.

У другій половині XIX – на початку XX (до 1917 р.) ст. на Поділлі, як і в цілому в Східній Україні, склалась і діяла мережа середніх і початкових духовних навчальних закладів православного відомства, що перебували у віданні Святішого Синоду, а на місцях – епархіальної училищної ради. Їй підпорядковувалися такі навчальні заклади: Кам'янець-Подільська духовна семінарія, Тульчинське епархіальне училище, духовні (чоловічі й жіночі) училища, більше 10 церковно-вчительських шкіл, майже 2 тисячі церковно-парафіяльних шкіл і шкіл грамоти (останні діяли на Поділлі до початку 1908–1909 навчального року) та інші. Зокрема, Кам'янець-Подільське св. Іоано-Предтеченське братство, виконуючи місію християнської благодійної діяльності, утримувало в губернському центрі двокласну школу-притулок для хлопчиків-сиріт і дітей бідних батьків із ремісничими класами, в якій навчали столярного, токарного і чоботарського ремесел, а також особливу жіночу однокласну церковнопарафіяльну ремісничу школу та тимчасові літні ясла для дітей бідних робітників [17, с.81].

У ХІХ ст. співацька наука в міських навчальних закладах України не регламентувалася спеціальними програмами й обов'язковими вимогами, тому й посідала вельми скромне місце в системі навчання. Вона передбачала, передусім, знайомство з основами хорового співу, який неодмінно супроводжував літургійні служби. Документальних відомостей про навчальний процес, пов'язаний зі співами, збереглося зовсім небагато, але, зведені разом, вони проєктують картину музично-освітнього життя в цих закладах.

Велика увага приділялася навчанню співів у духовній семінарії, яка за рангом вважалася вищою від шкіл загального освітнього профілю та різного роду училищ, тож відповідно забезпечувалася кращими професійними кадрами. “Наприкінці ХVІІІ ст. духовні семінарії було відкрито в Луцьку, Волинську, Кам'янці-Подільському” [8, с.25]. У 1797 році була заснована семінарія в Шаргороді при св. Миколаївському монастирі першим Подільським єпископом Іонакієм, який за розпорядженням св. Синоду розпочав діяльність щодо переведення семінарії в Кам'янці-Подільському. Поступово, отримавши в 1805 р. будинок у розпорядження духовного відомства, єпископ Іонакій, з 1806 по 1808 рр., перевів два старших класи VI–VII (філософський і богословський) та заснував п'ять перших класів для дітей священників із найближчих до Кам'янця повітів [13, с.195].

Як і в інших закладах цього типу, навчальна співацька практика була досить розвиненою, і дітей навчали, переважно, грамотно співати з нот. На відміну від шкіл і училищ, де на заняттях співів засвоювалися одноголосні піснеспіви та нескладні гармонізації мелодій, у семінаріях учили складні три- або чотириголосні хорові твори, партесні концерти. Підтвердженням того є те, що на одному з урочистих заходів семінарії 27 вересня 1817 року чоловічим хором був виконаний концерт Д.Бортнянського “Господи, силою твоею возвеселится Цар”, і “Достойно Есть” (рос.) [1, с.4–5]. А на відкритті гуртожитку семінарії прозвучали: “Царю небесный”, “Отче наш”, “Днесь благодать св. Духа нас собра” [14, с.207].

Як у парафіяльних школах, так і в семінаріях у навчанні музики використовувалися традиційні методи, у яких переважали емпіричні форми: спів із нот і на слух. Нотну грамоту засвоювали найбільш здібні учні, інші ж, хто вчився співу на слух, не отримували спеціальних теоретичних знань і не брали активної участі в хорі. Найталановитіші учні, наприклад М.Д.Леонтович (про це буде мова нижче), допомагали вчителю, а інколи й самі диригували хором.

Заняття “церковним співом” відбувалися протягом години один раз на тиждень у кожному класі [4, с.6], хоча в церковнопарафіяльних двокласних училищах на “нотное пение” відводилося дві години на тиждень [1, с.17].

Під час ознайомлення з архівними документами й свідоцтвами про успішність було виявлено, що результати кожного року навчання фіксувалися на спеціально виготовлених бланках-свідоцтвах, де ставилися оцінки відповідно до вивчених предметів. У кожному свідоцтві знаходилася оцінка за “церковное пение”, але, як свідчать документи, не всі учні володіли знаннями з цього предмета. Так зустрічаються оцінки “5 – отлично; 4 – очень хорошо; 3 – хорошо; 2 – посредственно; не обучался” [2, с.198].

У документах початку ХХ ст., а саме – у розкладах іспитової сесії, зустрічаються записи, що в кожному класі мав відбутись іспит із церковного співу, а екзаменували його ректор отець А.І.Кильчевський, священники – В.Кіорескул¹, В.О.Корнієвський, Н.А.Соколов [4, с.65]. Постановою про перездачу екзамену із церковного співу “не допускається, так як неуспішність залежала від не наполегливості та лінощів учня” [4, с.72]. А згідно з іншим документом за 1885 р. “церковное пение относится, по существу своему, к разряду искусств а не наук, и способность к изучению этого предмета зависит от состояния здоровья и устройства физических органов учащихся, то хотя обучение этому искусству обязательно для всех учеников, тем не менее балу по церковному пению, при переводе из класса в класс, и при окончании ими полного курса учения, не следует придавать одинакового значения с балами по наукам семинарского курса” [4, с.73].

Отже, можна зробити висновок про розподіл навчальних предметів у семінарії, про те, що існував розподіл між обов'язковими та другорядними науками. Володіння якісними знаннями із церковного співу, з одного боку, підтримувалося, тому що була потреба в якісному звучанні

¹ Василь Кіореско (Кіорескул) у 1904 році закінчив духовну семінарію в м. Кишинів [5, с.2].

хору під час служби, а з іншого, – було й урахування індивідуальних особливостей кожного з учнів, бо фізіологічна будова, домашнє виховання, ставлення до музики в учнів відрізнялись, як і вокальні можливості та музичні здібності загалом. Тому лише деякі з вихованців ставали регентами або простими хористами в інших церквах єпархії. Наприклад, відомо, що син диякона Кам'янецької кладовищної церкви, вихованець духовної семінарії Адріан Станкевич був регентом церкви, де Служби Божі правив його батько [15, с.207].

Але треба звернути увагу, що під час вступу до семінарії, до якої можна було вступати тільки після закінчення духовного училища, серед екзаменів із російської, церковнослов'янської та грецької мов, арифметики, церковного уставу обов'язковими вважали знання із церковного співу й треба було здавати із цього предмета вступний іспит [3, с.3].

Ще одним підтвердженням серйозного ставлення до співів у системі церковної освіти Поділля в названий період може вважатися перелік книг церковно-музичного спрямування, що знаходилися в бібліотеці Кам'янець-Подільської духовної семінарії: “Скорочений обіход для церковного нотного співу” у 2-х частинах [3, с.12]; “Підручник російського церковного співу” О.Ряжського; “Обіход церковного нотного співу”; “Керівництво до вивчення нотного співу” Н.Потулова; “Ірмолой простий”; “Каноник”; “Мінея обра”; “Мінея празнична”; “Октоїх простий”; “Послідованіє молебних співів”; “Псалтир”; “Служебник”; “Требник”; “Тріодъ”; “Часослов”; “Ірмолой нотного співу”; “Октоїх нотний”; “Коротке впровадження у початкове вивчення церковного співу за квадратною нотою” Д.Соловйова; “Навчальний обіход нотного церковного співу”; “Свята нотного співу” та ін. [3, с.134].

Отже, звертає на себе увагу виключно російський репертуар духовної традиції. Адже в часи царату спостерігаємо засилля російської культури й панування страху перед можливими змінами з боку місцевих чиновників, спричинене Валувєвським та Емським указами, а українська культура, якщо існувала, то дуже обмежено, і всіляко утискала. Так само й при чоловічій гімназії музичний репертуар для хору й оркестрів переважав в основному російський. Та, можливо, саме засилля російської культури і її агресивне насадження сприяло внутрішньому протесту українських інтелігентів, яскравому прояву національного відродження в середовищі патріотичної молоді, що згодом об'єднувалася навколо “Просвіти”.

Наступною ланкою освіти були духовні училища, як чоловічі, так і жіночі, у яких також належним чином опановували науку церковного співу. Прикладом може послужити звіт уроків церковного співу Тульчинського жіночого училища Подільської єпархії за 1887 рік, що дозволяє припустити аналогічну систему в навчанні інших духовних жіночих училищ. Отже, “в I класі розучено біля 10 простих пісень народного наспіву з голосу, декілька церковних молитов теж з голосу, народний гімн і в загальних рисах викладена теорія співів; в II класі – продовжили знання з теорії співів, вивчали “Всенощное бдение”, літургію Іоанна Златоустого за обіходом Бехмєтьєва і декілька світських п'єс; в III класі – спеціально вивчали церковний спів за обіходом Бехмєтьєва і інших композиторів та розучено до 15 світських п'єс, дещо складніших” [11, с.31]. А в чоловічій гімназії викладач співів навчав “правильному нотному пенію по уставу церковному”, причому проводив заняття у вільний від уроків час – 4 години на тиждень (2 години – церковний спів, 2 години – світський), крім того, перед літургією кожного недільного, святкового та Високоурочистого дня відбувалася ще й додаткова репетиція хору [6, с.3]. Таким чином, виявляється, що паралельно з духовною музикою вихованці вивчали й світські хорові твори.

Вивчення хорової літератури в середніх навчальних закладах, володіння духовним і світським репертуаром стає приводом для публічних концертних виступів як окремих навчальних закладів, так й у зведеному складі, а саме: утворюються мішані хори з учнів чоловічих і жіночих гімназій. Сумісна концертна практика духовних хорів із різних установ, а також світських хорових колективів постійно згадується в пресі та періодичній літературі того часу.

Наведемо кілька характерних прикладів. У день пам'яті померлих, після Воскресіння Христового у квітні 1894 року, під час хресного ходу до міського кладовища “соединенный хор певчих” співав ірмоси пасхального канону. Хор архієрейський і кладовищної церкви “запел трогательные стихи 118 псалма “Блаженны непорочне”, а літургія відправлялася на 2 хори [15, с.280]. У “Подільських єпархіальних відомостях” описується святкування 6 квітня 1885 року 1000-ліття від дня смерті св. Мефодія, архієпископа Моравського, первоучителя слов'ян, у

якому взяв участь хор учнів гімназії “под управлением знатока и любителя пения, директора мужской гимназии В.И.Петра, замечательно стройно пропел величание св. Кириллу и Мефодию тропарь и духовный концерт. ... Во время обедни, стройно и мелодично пел хор воспитанниц училища девиц духовного ведомства, под управлением учителя пения, дьякона Снятынского. ... Громогласное и стройное пение канона Пасхи соединенными двумя певческими хорами, архиерейским и семинарским, в продолжении всего крестного хода, чередовавшееся с гармоническими звуками военной музыки, длинный ряд икон и хоругвей, целый ряд священнослужителей в блестящих церковных облачениях, а затем густые толпы двигающегося в шествии и толпящего по сторонам его народа – все это производило на зрителей могущественное впечатление великого всенародного торжества” [10, с.280]. Вшанування пам’яті св. Мефодія проходило не тільки в місті (Кам’янець-Подільському), а й у деяких містечках і селах Подільської єпархії. Такі відомості зустрічаються щодо святкувань у Кам’янецькому повіті – у містечках Оринін, Смотрич, Городок, Гусятин; у Проскурівському повіті – у містечках Ярмолинці, Фельштин, Черноострів, де сільські хори, що склалися з хлопчиків і дівчаток місцевих народних училищ, під керівництвом учителів співали тропар, кондак, величання й складені в честь св. Кирила та Мефодія гімни [9, с.420].

Навчання співів дяків, регентів, які згодом мали працювати в сільській місцевості, було явищем типовим, адже людей духовно об’єднувала християнська віра. Хорова музика значною мірою була пов’язана з традиціями церковних обрядів і, звичайно, із церковним співом. При цьому сільські кліри комплектувалися головним чином за рахунок місцевих жителів, яких слід було вчити нотної грамоти й готувати для виконавської практики, тому в недільних школах на заняттях із церковного співу дітей додатково вчили початкових молитов, деяких святкових тропарів і стихир. Щодо методики навчання співів у сільських школах, то вона була гранично простою та для неї було розроблено спеціальні рекомендації: “Передусім учитель мав роз’яснити учням матеріал “по статтях” і багаторазово повторювати їх для кращого засвоєння. На наступних заняттях все вивчене слід було перевірити, а потім закріпити на конкретних зразках з обов’язковим виправленням помилок і нагадуванням про те, що вважалося складним” [8, с.38].

Тож, як зазначалося в “Подільських єпархіальних відомостях”, на території Кам’янецького й Проскурівського повітів у другій половині ХІХ ст. існували хорові колективи при різних навчальних закладах, де обов’язковим предметом у навчанні був церковний спів. Це привело до того позитивного наслідку, що в містечках і селах виникала потреба в навчанні дітей церковного співу та музичної грамоти. Опираючись на дослідження В.Ф.Іванова про навчання співів на селі у ХVІІІ ст., можна припустити, що й у ХІХ ст. практика навчання на селі була аналогічною. “Діти, які вчилися при церковних школах, здобували початкову музичну освіту, а найздібніші з них згодом співали в хорі. Той, хто особливо старанно вчився, часто займався додатково, то потім сам ставав учителем в іншому селі чи співаком у професійній капелі. ... Щодо методики навчання співів, то ... було розроблено спеціальні рекомендації ... Передусім учитель мав роз’яснити учням матеріал “по статтях” і багаторазово повторювати їх для кращого засвоєння. На наступних заняттях все вивчене слід було перевірити, а потім закріпити на конкретних зразках з обов’язковим виправленням помилок (якщо вони є) і нагадуванням про те, що вважалося складним” [8, с.38–40].

Щоб дати об’єктивну кількісну характеристику основних типів церковних шкіл православної єпархії Поділля в кінці ХІХ ст., наведемо дані із звіту єпархіальної училищної ради за 1898 рік. Загальна кількість церковних шкіл – 1831, що діяли в єпархії, поділялася так: а) двокласних нараховувалось – 3; б) другокласних церковнопарафіяльних – 8 і другокласна дяківська; в) однокласних церковнопарафіяльних – 1132; шкіл грамоти – 686; г) братська церковнопарафіяльна [18].

Як видно з вищеописаного, переважаючи більшість в освітній структурі представляли початкові церковнопарафіяльні й школи грамоти, вони були найбільш доступні для дітей і в них була можливість навчати якомога більшу кількість вихованців не тільки загальноосвітнім предметам, але й прищеплювати вокально-хорові здібності й учити співати за церковними службами.

Отже, підготовка співацьких кадрів у семінаріях, духовних чоловічих і жіночих училищах, міських і сільських церковнопарафіяльних школах забезпечувала загалом лише потреби

криласної практики, де хорові колективи мали можливість поповнюватися краще підготованими співаками, такими, що знали нотну грамоту.

“Одним из отрадных явлений в деле обучения детей в церковно-приходской школе служит обучение церковному пению. Его желают, о нем заботятся не только священники, но и само сельское население” [12, с.117] – таке спостереження записане в “Подільських єпархіальних відомостях” 1887 р. Завдяки ретельній і плідній роботі псаломщиків у 48 школах губернії діти підготовлені до правильного хорового співу, а хори заведені в 9 приходах Ямпольського повіту; у 9 – Проскурівського; у 8 – Кам’янецького; у 6 – Могилівського; у 5 – Ушицького; у 3 – Ольгопільського й у 3 – Гайсинського повітів Подільської губернії.

Програма викладання церковного співу в церковнопарафіяльних школах передбачала для однокласної школи спів із голосу простих церковних піснеспівів, ознайомлення з квадратною й круглою нотами, назви нот у цефатному ключі й вивчення літургії Іоанна Златоустого. Ця програма була розрахована на два роки. Для її вивчення виділялося два годинних уроки на тиждень і чотири півгодинних уроки після закінчення занять з інших предметів. У двокласній школі при такому ж розподіленні годин після засвоєння курсу церковного співу однокласної школи в наступні два роки учні вивчали літургію та всенощну кийського, грецького й знаменного розспіву. При цьому рекомендувалося вивчати в школах той розспів, який у даній місцевості є найбільш уживаним під час богослужіння.

Серед багатьох підручників і посібників найбільш уживаними були: “Елементарні уроки співу” й “Учебный посібник для викладання церковного співу в народних школах” Рожнова; “Нотний спів і азбука” Калістратова; “Перша книга для дитячого співу” Д.Соловйова та виданий св. Синодом “Октоїх нотного співу”.

Крім виступів хорів під час літургії або для музичного забезпечення інших церковних потреб, додатково відбувалися концерти не лише місцевих, але й приїжджих вихованців церковноприходських шкіл з інших губерній і країв. Так, наприклад, восени 1896 року планувався концерт, котрий мав складатися з двох програм (світської та духовної). Його повинні були провести в залі чоловічої гімназії, а учасником мав бути хор учнів церковноприходської школи с. Рестео-Атаки¹ Хотинського повіту Бессарабської губернії. Пропонована програма складалася з обов’язкових творів – прославлення царя, аранжувань російських і українських народних пісень і духовних творів різних композиторів.

Подаємо текст афіші в оригіналі:

Светское пение

Часть I

Боже, Царя храни

1) Славься, славься

2) Солнце нызенько

Ой, колола горлица Лободу

3) Лен ты мой лен

Вдоль по улице в конец

4) На улице скрипка грае

Из под дуба из под вяза

5) Дуда веселуха

Часть II

1) Боже, люби Царя

2) Не белы то снеги

Ой, за гаєм гаєм

3) Эй, ухнем

Разбезсчастный молодец

4) Ходит ветер у ворот

Дощик

5) Спится мне младшенькой

Курочка

Духовное пение

Часть I

1) “Господи, кто обитает” соч. Д.Бортнянского

2) “Благослови, душе моя, Господа” из обихода Бехметьева

3) “Ныне отпускаеши” соч. Ф.Львова

4) “Херувимская №1” соч. Ф.Львова

5) “Достойно есть” соч. Ф.Львова

6) “Слава и ныне Единородный” – Киевское

¹ Атаки – сьогодні село Вінницької області Могилів-Подільського району на кордоні України й Молдови.

Часть II

- 1) “Милость мира и Тебе поем” соч. Старорусского
- 2) “Тебе поем” соч. Ломакина
- 3) Сербская Херувимская
- 4) “Достойно есть” соч. Щербакова
- 5) “Не имамы иныя помощи” соч. Рожнова
- 6) “Положил еси на главы венцы” неизвестного автора [7, с.12].

У цьому контексті треба звернути особливу увагу на освітню функцію церковних хорів у другій половині ХІХ ст. у Кам'янці-Подільському, де особливою ланкою в освітньо-мистецькому житті були відкриті народні читання в зимовий сезон 1893–1894 років, у яких брав участь Архієрейський хор під керуванням регента І.Сулковського. Цей захід відбувався в залі міської думи, перед читаннями відслужили молебень Божій Матері. Читання розпочав наглядач Кам'янецького духовного училища Н.І.Яворський складеною ним статтю про литовського митрополита Йосифа Семашка. Для зручності виступ було розділено на дві частини, зроблено перерву для відпочинку лектора, а в перерві (20–25 хв) “в первый день начатия доброго общепользнего дела” Архієрейським хором було виконано концерт Д.Бортнянського “Сей день, его же сотвори Господь, возрадуемся и возвеселимся в он”. Після читань проспівали “Задостойник праздника Введения во храм Пресвятыя Богородицы” в перекладі протоієрея Турчанінова. Такий самий порядок зберігався й у всі наступні читання з 21 листопада 1893 до 10 квітня 1894 рр. у кожен неділю, крім свят [16, с.522].

Під час перерв на наступних читаннях хором, крім церковних піснеспівів і хорових концертів провідних композиторів, авторів православної музики, здебільшого українців за походженням – Д.Бортнянського, Ф.Львова, А.Веделя, В.Давидова й С.Дегтярьова, виконувались і деякі твори, відповідні до предмета читань. Так, під час читання про архімандрита Алтайського Макарія хором були виконані його твори – “Суетен будешь ты человек” і “Привет Алтаю” з першої та другої лепти Алтайської місії; а перед Різдвом Христовим виконували старовинні колядки, аранжовані для 4-х голосів регентом Архієрейського хору священиком І.Сулковським [16, с.524].

Отже, просвітницька увага до народних читань з боку архіпастирів, цікаві теми доповідей та участь хору одразу звернули увагу й прихильність кам'янецької публіки й стали вагомим чинником у мистецькій справі.

Таким чином, подільські церковні хори ХІХ ст. були першими в краї носіями традицій акапельного хорового співу й освітніми центрами підготовки кваліфікованих регентів і хористів-виконавців і популяризаторами класичних хорових творів у концертному виконанні. З іншого боку, хорові осередки при церквах відіграли позитивну роль у розвитку української музичної культури. Їхня діяльність була взірцем для розвитку професійних музичних традицій не тільки в галузі церковної музики, а й світської (нагадаємо, що репертуар їх складався з творів композиторів українського походження: Д.Бортнянського, М.Березовського, Ф.Львова, А.Веделя й здобутків російських митців).

1. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 64, оп. 1, спр. 1. (Каменец-Подольская духовная семинария. Предписание правления Санкт-Петербургской духовной академии по Киевскому округу о составлении учебных планов на 1817 учебный год).
2. ДАХО. – Ф. 64, оп. 1, спр. 4. (Свидетельства и аттестаты воспитанников об окончании семинарии в 1884 г.).
3. ДАХО. – Ф. 64, оп. 1, спр. 27а. (Протоколы совещаний педагогического совета семинарии – 1901 г.).
4. ДАХО. – Ф. 64, оп. 1, спр. 144. (Протоколы совещаний педагогического совета семинарии – 1920 г.).
5. ДАХО. – Ф. 64, оп.1, спр.163. (Личное дело священника Василия Киореско – 1906 г.).
6. ДАХО. – Ф. 319, оп. 2, спр. 92. (Договоры учителей по обучению учеников гимназии церковному и нотному пению).
7. ДАХО. – Ф. 319, оп. 1, спр. 586. (Переписка с попечителем Киевского учебного округа и генерал-майором Лишиным об организации в актовом зале гимназии концерта смешенного хора учеников церковно-приходской школы с. Рестео-Атаки Хотинского уезда Бессарабской губернии. Программа хора).
8. Иванов В. Ф. Співацька освіта в Україні у ХVІІІ ст. / В. Ф. Іванов. – К. : Муз. Україна, 1997. – 289 с.

9. Подольские епархиальные ведомости. – 1885. – № 20. – 18 мая.
10. Подольские епархиальные ведомости. – 1885. – № 28. – 3 августа.
11. Подольские епархиальные ведомости. – 1887. – № 2–3. – 17 января.
12. Подольские епархиальные ведомости. – 1887. – № 6. – 7 февраля.
13. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 10. – 5 марта.
14. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 11. – 12 марта.
15. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 22. – 28 мая.
16. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 27. – 27 июля.
17. Сесак І. В. Духовні навчальні заклади Поділля православного відомства у другій половині XIX – на початку XX ст. / І. В. Сесак // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 5. – С. 80–90.
18. Справочная книжка Подольской губернии на 1900 год. – Камянец-Подольск, 1900. – XLI с.

В статье освещаются основные тенденции становления и развития музыкального образования певцов и специфика его функционирования в учебных заведениях Подольской губернии на протяжении XIX в. При этом определяются структура образования, особенности учебных программ, репертуар певцов и хористов.

Ключевые слова: образовательная система, образование певца, духовные учебные заведения, Западное Подолье, регент, репертуар певца.

In the article the basic tendencies of becoming and development of musical education of singer light up that specific of its functioning educational establishments of the Podi'ska province during the XIX-th century. The structure of education, feature of on-line tutorials, repertoire of singers and choristers, is thus determined.

Key words: educational system, education of singer, spiritual educational establishments, Western Podillya, regent, repertoire of singer.

УДК 78.071

ББК 85.313(4 Укр.)

Марія Герега

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ – ПЕДАГОГИ ФОРТЕПІАНО У ВМІ ім. М.ЛИСЕНКА У ЛЬВОВІ В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОГО РУХУ ПОЧАТКУ XX ст.

Дослідження ставить за мету привернути увагу до характеру та напрямів діяльності перших жінок – викладачок українського вищого навчального музичного закладу, ВМІ ім. М.Лисенка (М.Криницької, О.Прокеш, Д.Шухевич-Старосольської, О.Бандрівської) на тлі зародження організованих форм жіночої громадської, професійної, освітньої та творчої діяльності початку XX століття.

Ключові слова: жіночі організації, спілки, товариства, музична педагогіка, концертна діяльність.

Початок XX ст. в Європі характеризується піднесенням боротьби жінок за рівноправ'я, за можливість участі в суспільному житті, науковій і педагогічній діяльності, за можливість більш повної реалізації жінки як особистості. Проблематиці ролі жінок у музичному виконавстві, творчості та педагогіці приділяється дедалі більше уваги. У такому ключі здійснено дослідження С.Павлишин, присвячені С.Туркевич та О.Любич-Парахоняк, сформовано збірку спогадів про І.Крих, на жіночу музичну творчість у контексті громадської, наукової й викладацької праці звертається увага в роботах Л.Серганюк, О.Письменної, З.Лабанців-Попко, О.Ромсік. Однак напрями дослідження зародження українського жіночого руху XX століття в Україні та в Галичині, зокрема з точки зору музичного життя, ще тільки починають розроблятися. Дотичними до цих проблем є монументальна праця у двох частинах О.Ноги “Хроніки міста театрів” і ряд праць, присвячених членам родини Шухевичів, деяка увага до названих представниць львівської фортепіанної педагогіки в контексті іншої проблематики приділена в роботах Н.Кашкадамової, Т.Старух, Л.Мазепи. Із цього огляду розгляд напрямів та особливостей діяльності перших жінок-викладачок українського вищого музичного закладу є актуальним і перспективним завданням.

Жіноче населення Львова на 1900 рік становило близько половини. На початок XX ст. помітним явищем суспільного життя тут стає жіночий рух. Лідерами цих процесів у Галичині були передусім письменниці, художниці й акторки. За умов польського панування утворилися